

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

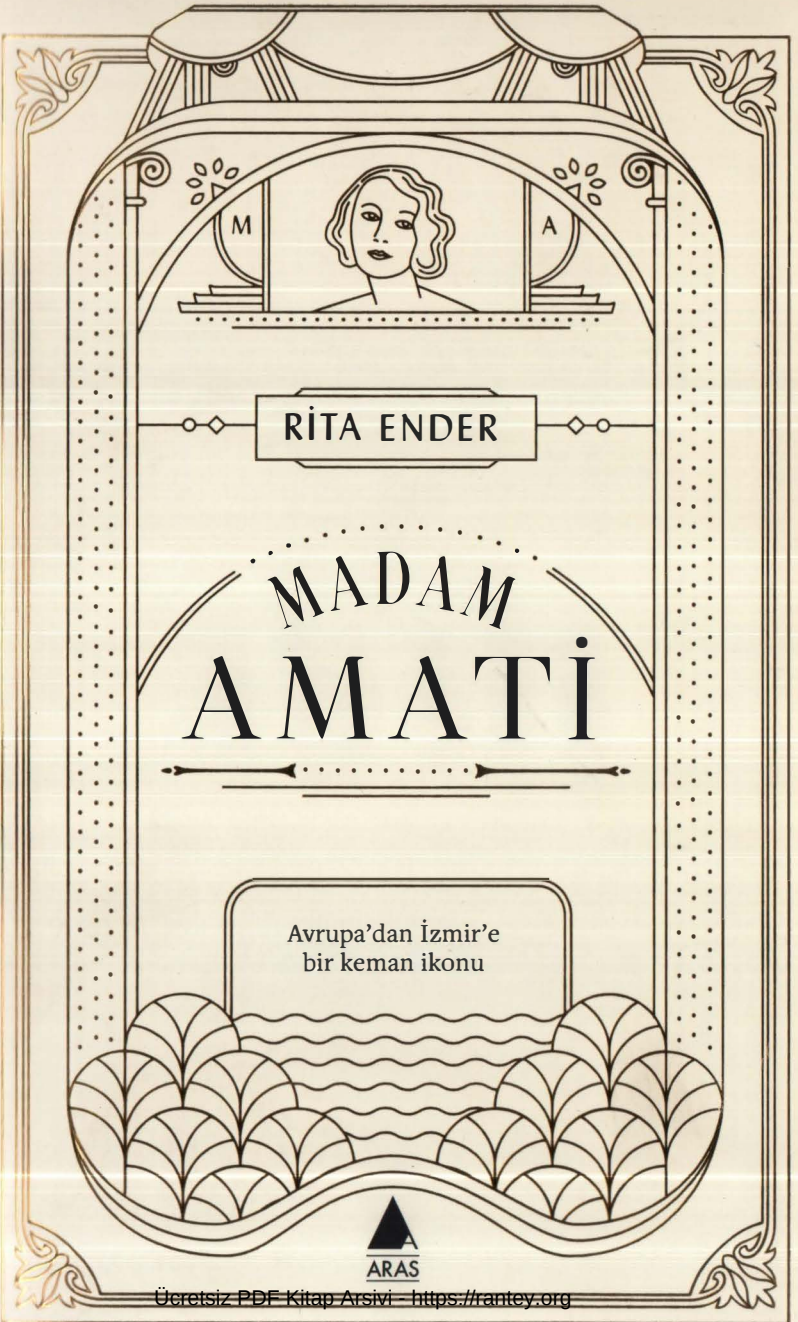
Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

MADAM AMATİ
RİTA ENDER

Avrupa'dan İzmir'e
bir keman ikonu

SMYRNE

1 : 18.000

Consulats : 1 Allemagne C2, 2 Autriche-Hongrie B C 3/4,
3 Etats-Unis d'Amerique C3, 4 France C3, 5 Grande Bretagne C3,
Postes : 6 Allemagne B 3/4, 7 Autriche-Hongrie C4,
8 France B4, 9 Grande Bretagne C4, 10 Russie B3, 11 Turquie B4.

GOLFE

DE SMYRNE

Théâtre des Opéra

Pau rouge

Pau vert

Domine

St Jean

St Jean

St Jean

St Jean

St Jean

St Jean

St Jean

St Jean

St Jean

St Jean

St Jean

RİTA ENDER

1984'te İstanbul'da doğdu. 2003'te Saint Joseph Fransız Lisesi'nden, 2008'de Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun oldu. Ocak 2010'da avukatlığa başladı. Galatasaray Üniversitesi ve Panthéon - Assas Üniversitesi'nde - Paris II yüksek lisans yaptı ve azınlık hakları üzerine çalıştı. 2001'den beri çeşitli gazete ve dergilerde yazan Ender'in, *Mümkündür Mucizeler – Rafael Torel'in Hayatı* (Gözlem Yayınları), *Kolay Gelsin* (İletişim Yayınları), *İsmiyle Yaşamak* (İletişim Yayınları), *Aile Yadigârları* (İletişim Yayınları), *Objets Portraits* (Lior Éditions - Fransa) isimli kitapları ve "Las Ultimas Palabras" başlıklı bir belgeseli bulunmaktadır.

u s u l g e r c ğ i

Bu kitap 1902’de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu topraklarında doğan ve sonraki onyıllarda Avrupa kıtasını kasıp kavuran gelişmelerin sonucu olarak savrulduğu İzmir’de kendine yeni bir yaşam kuran keman sanatçısı Marta Amati’nin yaşamöyküsüdür. Madam Amati’nin ölümünden yıllar sonra onun tek bir fotoğrafını İzmir’deki Beth-İsrael Sinagogu’nda gören ve yaşamöyküsünü merak eden Rita Ender, arşivlerde ve İzmirliilerin belleğinde iz sürerek Amati’nin gizemli hikâyesini ortaya çıkardı.

Berge Arabian’ın fotoğraflarıyla zenginleşen kitap, 6-31 Mart 2019 tarihlerinde Schneidertempel Sanat Merkezi’nde düzenlenen “Madam Marta Amati” başlıklı sergiyle eşzamanlı olarak yayımlandı.

Metinde geçen Türkçe dışındaki dillerdeki kelimeler *italik* dizildi, bazı kişi ve kavramlarla ilgili olarak dipnotlarla açıklama yapıldı.

Türkçe yazımda Ömer Asım Aksoy’un *Ana Yazım Kılavuzu* (Epsilon Yay.) temel alındı, Necmiye Alpay’ın *Türkçe Sorunları Kılavuzu*’ndan (Metis Yay.) yardımcı kaynak olarak yararlanıldı.

y a y ı n c ı n ı n n o t u

MADAM
AMATİ

Aras Yayıncılık
İstiklal Caddesi, Hıdivyal Palas 231/Z
34430 Tünel, Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 252 65 18 - 243 06 02
Fax: (0212) 252 65 19
info@arasyayincilik.com
www.arasyayincilik.com
Sertifika No: 10728

ARAS - URUU 228

Madam Amati
Rita Ender

Fotoğraflar
Berge Arabian

Yayıma Hazırlayan
Rober Koptaş

Kitap Tasarımı
Atelier Neşe Nogay / Deniz Damar

Düzeltili
Lora Sarı

© Aras Yayıncılık, 2019
© Rita Ender, 2019
ISBN 9786052100387

Baskı ve Cilt
Sena Ofset, 2. Matbaacılar Sitesi 4NB7-9-11 Topkapı-İstanbul
Tel: (0212) 613 38 46 / Sertifika No: 12064

Mart 2019, İstanbul

MADAM AMATİ

RİTA ENDER

FOTOĞRAFLAR
BERGE ARABIAN

ANNEME

TEŐEKKÖR

Ve Őimdi elden ayaktan dűőműő, nefesi tűkenmiő, bir zamanlar sıkı olan kaslarım artık kanserle eriyip gitmiő bir haldeyken dűőüncelerimin giderek, dođaüstű veya ruhsal olana deđil de yaőanmaya deđer iyi bir hayattan kastedilen őeye, kendi iűimde huzura kavuőmaya yűnel-diđini gűrűyorum. Dűőüncelerimin őabat'a, dinlenme gűnűne, haftanın yedinci gűnűne ve belki de insan hayatının da yedinci gűnűne dođru kaydıđını fark ediyorum; insanın, iőini bitirdiđini hissettiđi ve vicdanı rahat bir halde dinlenmeye űekilebileceđi gűne.

OLIVER SACKS*

Bu çalışmaya Marta Amati'nin bu dünyadan ayrılmasından yıllar sonra başladım ve bazıları Şabat sofrasında olmak üzere, İzmirliilerden, Madam Marta Amati'yi tanıyanlardan destek aldım.

Benim için çok anlamlı olan bu desteği esirgemeyip duyduklarını, bildiklerini, anımsadıklarını paylaşan, Ancan Özasker, Avram Abuaf, Avram Ventura, Buğra Poyraz, Daniel Levi, Ezgi Serim, Franz Şloser, Gönül Atmacalı, Hazar Alapınar, İsak Ataz, Linet Şaul, Mathilda Ataz, Maria Rita Epik, Meliha Serim, Moris Şaul, Moşe Levi, Nüket Franco, Önder Kütahyalı, Sami Azar, Sara Pardo, Sarit Bonfil, Selim Bonfil, Siren Bora, Sör Roberta, Sör Crocifisse, Sumru Güner, Şükran Yücel, Vitali Franco, Tanya Noka, Teresa Reggio, Ugo Braggiotti, Yaşar Aksoy ve Yusuf Tuvi'ye,

Kitapta yer alan belgelere ulaşmama yardımcı olan, Dan Hirschberg, Eray Ak, Eren Yetkin, Gabor Fador, İlkay Yılmaz, Klara Somogyi, Luca Varga, Maric Kramer ve Peter Conrad'a,

Madam Marta Amati'nin hikâyesinin anlatıldığı sergiye İstanbul'da bir sinagogun kapılarını açan İzel Rozental'a ve Schneidertempel Sanat Merkezi'ne,

Bu hikâyenin bir kitaba dönüşmesini içtenlikle sağlayan Rober Koptaş'a ve Aras Yayıncılık'a,

Hikâyeye, tasarımı ve fotoğraflarıyla renk ve can veren sevgili arkadaşlarım Neşe Nogay'a ve Berge Arabian'a,

Ve tabii, hikâyenin gerçek sahibi, Marta Amati'ye yürekten teşekkür ederim.

MODA, ŞUBAT 2019

BAŞLANGIÇ

“Vakit öldürüyoruz, diyorlardı. Kimin haddine düşmüş vakti öldürmek! ‘Vakit’ onu yaşatmayı bilmeyenleri öldürür...”

Bilenleri ise, kendi ölümlerinden sonra dahi yaşatır. Çünkü:

“Hayat, bir yerde değil insanda olur. Yaşamak, gönlü de dünyayı da aşar taşarcasına hayatla doldurmak demektir.”*

Marta Amati hayatını müzikle doldurmuş ve doyasıya yaşamış bir kadındı. Ben ona ölümünden 28 yıl sonra bir sinagogda rastladım.

İzmir'deki Beth-İsrael Sinagogu'nda. Sinagogun artık müzeleştirilmiş bulunan ve aslında kadınlar için ayrılmış olan ikinci katında bir org duruyordu. Bu yıllanmış ahşap orgun üzerine bir çerçeve yerleştirilmişti. Çerçeve, keman çalan, hafif kambur, "yaşını başını almış" bir kadının fotoğrafı vardı. Fotoğraftaki o kadının adı ise, çerçevenin hemen altına, orgun üzerine oturtturulan bir kâğıt parçasına yazılmıştı:

"Madam Marta Amati".

Kimdi Madam Marta Amati? Fotoğrafi neden oradaydı? Merak ettim ve sormaya başladım. Beth-İsrael Sinagogu'nun idarecilerine sordum önce:

"Marta Amati kim?"

"Düğünlerde keman çalardı," dediler.

"Tanıyor musunuz onu?" dedim.

"Tabii," dediler, "Madam Amati, bizim düğünümüzde de çalmıştı."

Çalmıştı ama kimdi o?

Bildiğim, tanıdığım tüm İzmirli Yahudiler ile onun hakkında konuşmaya başladım. Hemen herkes onu anımsıyordu. Onunla birlikte kendi düğünlerini de hatırlıyorlardı. Fakat kimse şu sorulara tam bir yanıt veremiyordu: Neden ona "Madam" diye hitap ediyorlardı? Nereliydi? İzmir'e nasıl ve neden gelmişti? Yahudi miydi?

Bilmiyorlardı.

Kimi Alman olduğunu, kimi Doğu Avrupa'dan geldiğini söylüyordu. Birilerine göre “Belki de savaştan kaçan bir Yahudi”ydi, birilerine göre “Katolik”ti, birilerine göreyse “Cenazesi Kilise’den kalktığına göre Yahudi olamazdı.”

Fakat aslında bilinmiyordu. Ve bu bilinmezlikte bir tuhafılık vardı.

Yıllar boyunca sinagoga girip çıkan, her düğünde sesli bir rol oynayan bu müzisyen kadını demek ki hiç tanı-mıyorlardı. Onun hayatını merak etmemişlerdi. Halbuki ben biliyordum ki, İstanbullu bir Yahudi olarak başka bir şehirdeki sinagoga gidip, bir ibadete veya bir törene katılsam, önce hemen “yabancı”lığım tespit edilirdi. Üstüme başıma, halime tavrıma bakılır ve ardından seçerem çıkartılırdı. Ailem, işim, varlığım, eşim dostum tek tek, hızlıca ortalığa saçılırdı. Tabii neden orada bulunduğumu da mutlaka sorarlardı. Arada belki, ne zaman çocuk sahibi olacağımı hep beraber konuşma fırsatı bile bulurduk. Sonrasında iyi dilekler dilenirdi ve ayrılırken aileme selam gönderilirdi.

Peki, Madam ile kime selam göndermişlerdi?

Kimseye.

Madam İzmir’de yalnızdı.

Kemaniyla ve müziğiyle kabullenilmişti. Sorgulanmamıştı. Daha doğrusu, koyduğu nazik mesafe ile sanki o kendini hiç sorgulatmamıştı. Kimseyle içli dışlı olmamış ve kendi meşru alanını yaratmıştı, sevilmişti. Onun orada olması, yukarıda durması çok doğaldı. Hatta İzmirli Avram Ventura’nın söylediği üzere, sinagogdaki varlığı herkese o kadar doğal görünmekteydi ki, eksikliği ancak öldükten sonra hissedilmişti.

Eksikliği hissedilince ve sinagogun üst katı müzeye dönüştürülünce Madam Amati’nin verdiği emek onur-

landirilmisti. Ölümünün ardından, yıllar sonra, fotoğrafı ismiyle birlikte tam da onun kemanını çaldığı noktaya yerleştirilmisti.

Aslında bu durumda da bir tuhaflık bulmak mümkündü. Zira üst kat müze olmasına rağmen, alt katta ibadete devam edilmekteydi. Ve dünyanın hiçbir yerinde, Ortodoks bir sinagoga bir kadının, hele Yahudi olup olmadığı belirsiz bir kadının fotoğrafını yerleştirmek olağan değildi. Hâlâ erkeklerin tahrik olmaması için kadınların sesinin duyulmaması gerektiğini gerekçelendirmeye çalışan, birtakım erkeklerin egemenliği altında olan ve putlaştırma kaygısı ile kural olarak fotoğraf bulundurulmayan bu mekânlarda, kadınların yeri, rolü zaten sınırlıydı. Sınırlandırılmıştı.

İşte Madam Amati öncelikle bu sınırı usulca delip geçmiş çok güçlü bir kadındı. Saygındı. Sanki biraz ulaşılmazdı. Yukarıdaydı. Yaşından başından, parasından pulundan, eşinden dostundan ötürü değil, mesleğinden, müziğinden ve duruşundan ötürü.

Sıradan biri değildi. Bu durumu hissettiğimde, bu farklı kadını araştırmaya başladığımda, onu daha da çok merak ettim. Çünkü fark ettim ki, “gâvur” olarak nitelendirilen İzmir’in müzik tarihi araştırmalarında kendisi için bölümler ayrılmış. Madam Amati, İzmir Müzik Okulu’nun, yani İzmir Konservatuari’nin kurucuları arasında bulunmuş ve yaylı çalgılardan sorumlu olmuş. İzmir Sağır Dilsiz ve Körler Okulu’nda dersler vermiş, yüzlerce öğrencisi olmuş. Dünyanın farklı şehirlerinde onlarca kez resitaller vermiş.

Peki, bu sanatçı kadın aslında kimdi? Bu soruya bir cevap bulmak için onun nerede doğduğunu, okuduğunu, nerede, nerelerde ve nasıl yaşadığını, çalıştığını, Türkiye’ye nasıl geldiğini, İzmir’de nasıl bir hayatı olduğunu öğrenmeye çalıştım. Bunu öncelikle sözlü tarihin öznel,

güncel, anlatıya bağlı yapısıyla gerçekleştirmeye çabaladım. Bir buçuk, iki yıl boyunca Marta Amati'yi tanıyan, onunla çalışmış olan ve kendisinden müzik dersi almış olan kişilerle ve Marta Amati'nin düğünlerinde keman çalmış olduğu kişilerle görüşmeler yaptım. Yerli ve yabancı gazeteleri inceledim. İzmir Yahudi Cemaati, Beth-İsrael Sinagogu, İzmir Devlet Konservatuvarı Santissimo Rosario Katolik Kilisesi, İzmir Latin Katolik Baş Episkoposluğu, İtalyan Kız Lisesi, Franz Liszt Müzik Akademisi - Budapeşte Konservatuvarı, gibi kurumlarla iletişime geçtim; bu kurumlardan ilgili kişilerle görüşmeler yaptım. Görüşmeler sırasında öğrendiklerimi teyit etmeye, doğruluklarına dair belgelerin var olup olmadığını bulmaya çalıştım. Sık sık internetteki arama motorlarına onun adını ve araştırma sırasında öğrendiğim diğer adlarını yazıp, "Bul" tuşuna bastım.

14

Ve sonunda bir gün, yola çıktığım günden beri ne aradığımı bilmeden aradığım bir belgeyi buldum. Almanya'da yayımlanan bir kitapta Marta Amati'nin Türkiye'ye neden geldiği açıklanmıştı. Anlaşılan, "Yahudilerin milli enstrümanı" olarak tanımlanan kemanın, Madam'ın kemanının da bir kaçış hikâyesi vardı. Ardından, bu hikâyeyi doğrulayan başka belgelere de ulaştım. Bunlar, Marta Amati'nin yaşadıklarına dair çok şey söylüyor ve düşündürüyordu, ama aslında hiçbir şey kanıtlamıyordu. Nazilerin saldırısına uğrayıp kaçmış olması birinin Yahudi olduğunu kanıtlar mıydı? Nazilerin kriterleri doğrultusunda bir kişiyi Yahudi kabul edebilir miydik?

Belki hayır, belki evet ama bana göre Madam Amati'nin kimliği kanıtlanabilir olmaktan çoktan çıkmıştı. Anlatılan, bilinen ve fotoğraflarla ve hatta video görüntüleriyle sabitlenen tek gerçek, onun bir müzisyen olduğuydu.

Hangi parçaları çaldığı, nasıl bir öğretmen olduğu, ne-ri ve kimleri sevdiği, nasıl sosyalleştiği gibi konular da

biyografik olarak elbet önemliydi ama bunlar anlatıcısına göre şekilleniyordu.

Şekillendirilmeyen ve üzerinden geçen yıllara rağmen fotoğraflarla hâlâ kanıtlanabilir durumda olan bir başka gerçek vardı:

Marta Amati her zaman dudaklarını kırmızıya boyuyordu. Madam Marta Amati'nin dudakları hep rujluydu ve kırmızıydı.

Kırmızı dudaklarının seçildiği fotoğraflar, ortaya çıkan bu kadarcık gerçek ve elimdeki diğer bölük pörçük bilgilerle fotoğrafçı Berge Arabian'ın kapısını çaldım. Madam'ın hikâyesini araştırdığımı anlattım ve acaba onun hayat yolunu fotoğraflamak ister mi diye sordum. "Olur, yaparız," dedi Berge.

Bu arada bu araştırmayı, Schneidertempel Sanat Merkezi'nde bir sergiye dönüştürmeye karar verdik. Sergide yer alacak olan fotoğrafları çekmek için Berge ile İzmir'e gidip, Marta Amati'nin yolundan yürümeye çalıştık. Evlerini, ahbaplarını, sinagogu, kiliseyi, mezarını, yemek yediği yerleri gezdik.

Suriye'de doğan, Kanada'ya göç eden ve yaklaşık on yıldır İstanbul'da yaşayan Berge, ilk defa İzmir'deydi. İzmir'e, yani bir şehre ilk gelişinin hiç tanımadığı bir kadınla ilgili olması ona biraz garip geliyordu. Anlamaya çalışıyordu. Göçlerle dolu olan kendi hikâyesinden de yola çıkarak Marta Amati'ye bugünden baktığında neyin ortak, nelerin aynı olabileceğini düşünüyordu. Yollar, binalar, taşlar; aradan geçen zamanda her şey değişmişti. Değişmeyen neydi?

Berge'e göre gökyüzüydü. Karanlıkta dipsiz bucaksız ve ışıltılı gözüken denizdi. Gölgelerdi veya kesilmemiş bir ağacın gövdesiydi. "Marta da benim gibi hayatında bir gün, kafasını kaldırıp masmavi gökyüzüne bakınca mut-

lu olmuştur,” diye düşünmüş ve bu hisle fotoğraflamıştı Berge.

Bu hissi, gökyüzünde bulunan mutluluğu “ışığıyla parlayan bir sevince çıkmak” olarak tarif eden yazar Cevat Şakir Kabaağaçlı’nın, yani Halikarnas Balıkcısı’nın *Mavi Sürgün* isimli kitabı, Marta Amati’nin kütüphanesinde de varmış. İlk sayfası “Madam’a” ithafıyla imzalanan kitabın sonraki sayfalarından birinde, “ışığıyla parlayan bir sevince çıkmak” meselesi bir daha tarif edilmiş:

Hani her dilde gönül açılması, iç ferahlığı diye anlatmaya çabaladıkları bir açıklık vardır ya, işte o. Ben acaba neredeyim, o duvarın öte yanında mı, bu yanında mı?¹

Madam Marta Amati, – her neredeyse – umarım açıklıkta ve yine müzikle beraberdir.

Zzzzzııırrr.

Beth İsrail Sinagogu'nda yapılacak her düğünden önce onu telefonla ararlardı. "Madam Amati" derdi sinagog görevlisi, "Pazar günü saat 14.00'de düğün var."

21

"Tamam" derdi Madam. Günü, saati geldiğinde, onu evinden alıp sonra yine evine bırakacak olan araçla sinagoga giderdi.

Kırmızı ruju olurdu dudaklarında. Gözünde şişe dibini andıran gözlüğü, ensesinde toplanmış saçları, elinde kemanı, ufak tefek bedeniyle doğrudan merdivenlere yönelirdi. Yukarı çıkardı. Sinagogun kadınlara ayrılmış bölümüne. Balkona.

Balkonda gelini beklerdi. Gelinin gelişi Madam'a haber verilirdi. Sinagogun giriş kapısının hemen sağında bir düğme vardı. Gelin kapıda babasının koluna girerken sinagog görevlisi o düğmeye basardı. Zil çalınır ve böylece Madam'a sinyal verilirdi.

Madam zilin sesini duyunca harekete geçerdi. Kemanını çenesiyle omzu arasına sıkıştırır, başını hafifçe yana çevirir, nota defterine odaklanır ve çalmaya başlardı.

Selim Bonfil arşivi

Mendelssohn'nun, yani Jakob Ludwig Felix Mendelssohn Bartholdy'nin Düğün Marşı ile başladılar.

22

*taratataam taratataaam taratatam taratatam
taratatam taratatam...*

Parmaklıklar arasından yayılan kemanın sesi tüm sinagogu doldururken, herkes ayağa kalkardı. Gelin ilerlerdi. Geçmişinden geleceğine doğru. Sağında solunda eşi, dostu, akrabaları olurdu. Saniyeler, saliseler içinde onlarla göz göze gelirdi ve elbet bakışını, karşısında onu beklemekte olan damada çevirirdi. Kırmızı halının üzerinde gelinliği ile süzölmeye devam eder ve sonunda seremoninin yapılacağı noktaya varırdı. Dua kürsüsüne yaklaşır, kutsal kitapları saklayan ahşap *ehal** kapılarının tam önünde dururdu.

Müzik, parça bittiğinde dururdu. Fakat Madam Amati durmazdı. Olduğu yerde sessizce sıradaki parçalar için hazırlanırdı.

* Sinagogda, rulo şeklindeki kutsal Tora kitabı saklanır. <http://www.ynet.co.il/article/ehal>

Yıllar boyunca tekrar eden bu hazırlık, İzmir'in bugün Karataş olarak isimlendirilen semtinde, küçük bir kubbenin altında olurdu. Kabartmalarla süslü kubbeden sarkan görkemli kristal avize, İtalyan ustaların yaptığı oymaları, işlemeli ahşap sütunları ve tahta koltukları belirginleştirirdi.

İçinde bulunduğu şehrin sakinleri tarafından daha çok "havra" olarak adlandırılan ve iki büyük bronz *menorası*nın* tepesine ay-yıldız yerleştirilmiş bulunan bu mekânın aslında, "Yahudi cemaatinin Avrupalılaşıma arzusunun bir kanıtı olarak ayakta durduğu" söylenegelmekteydi. 1904'te dönemin padişahı II. Abdülhamit'e yapılan başvuru neticesinde 1905'te çıkan bir fermanla sinagogun inşasına izin verilmişti. 1907'de ibadete ve törenlere açılmış bu sinagoga, "Beth İsrail", yani "İsrail'in Evi" ismi verilmişti.**

Bu evde evlenme hakkına sahip olan İsrail kızları ile İsrail oğullarının birliktelikleri, *hupanın**** altında Yahudi kanunları uyarınca kutsanırdı. Kanun hükmü açıktı: Damat, gelinin sağ işaret parmağına yüzüğü takar ve şöyle söylerdi: "Moşe ve İsrail dinine göre bu yüzükle sen benim için kutsanmış oluyorsun."

Hemen ardından damadın, o sırada kendisine verilen bir bardağı ayağının altında ezerek kırması istenirdi. Kırılan bardağın çıkardığı ses, yıkılışı anımsatmak içindi. *Bet aMikdaş*'ın**** yani Kutsal Tapınak'ın yıkıldığını, sevinç içindeyken de hatırlayan damat, o noktada bir söz verirdi. Hahamın veya hazanın ardından şu sözleri tekrar ederdi: "*İm eşkaheh Yeruşalayim tişkah yemini. Tidbak leşoni lehiki im lo ezkerehi, im lo aale et Yeruşalayim al roş simhati.*" Yani "Ey Yerusâlim, seni unutursam sağ elim

* "Daimi ılık"ı simgeleyen yedi kollu şamdan. ** Sara Pardo, *Sevgili İzmir Beni Tanı-Dünden Yarına İzmir Yahudileri*, İzmir, Eski Yayınları, 2014, s. 166. *** Dört değneğin üzerine gerilmiş bir dua şalı; evi simgeler. **** Şelomo Amelch'in, babası David Amelch'in vasiyeti gereğince Yerusâlayim şehrinde inşa ettirdiği tapınağın adıdır.

hünerini unutsun. Seni anmaz, Yerus alim'i ne elerimin başında tutmazsam, dilim dama ıma yapı sın.”

Sözün ardından sözleşmeye geçilirdi. Milattan önce 300. yüzyıldan beri mevcut olduğuna inanılan ve *ketuba* adı verilen bu sözleşmede, tarafların evlilik yükümlülükleri, ölüm durumunda veya erkeğin evlilik yükümlülüklerini yerine getirmemesi durumunda olu acaklar, kadına  de-
necek tazminat şartları yer alırdı. Sözleşmenin hükümleri konukların önünde yüksek sesle okunurdu. Sonra damat *tevaya*, yani dua kürsüsüne  a ırılırdı. Sinagog görevlisi, sözleşmenin taraflarından biri olan ve sözleşmeyi tek ba-
 ına imzalama yetkisine sahip olan damada sorardı: “Bu *ketubayı* dinledin. Kabul ediyor musun?”

Damadın kabul edi i ile ortaya bembeyaz, ipek bir men-
dil çıkardı. Sözün simgesi olacak mendilin bir ucundan haham veya hazan, öbür ucundan damat tutardı. Damat-
tan toplum önünde  u soruları yanıtlaması beklenirdi: Gelini mutlu edecek misin? *Ketubanın* gereklerini yerine
getirecek misin? Gelini, e  olarak alıp sevip saymaya ve  ehrin gelenekleri doğrultusunda ona her şeyi vermeye,
hastalıkta ve sağlıkta, fakirlikte ve zenginlikte hep ya-
nında olacağına dair söz verir misin?*

Sözün konuklar huzurunda alınmasının ardından, önce damat, sonra iki muteber şahit *ketubayı* imzalardı. Islak imza anın gerçekliğini, saklanacak ipek mendil birle -
menin o anki pürüzsüz dokusunu vurgulardı. Ve an, da-
 ıtılan *bonboniyerlerle* ** tatlandırılır, Madam Amati'nin kemanının sesiyle m h rlenirdi.

Madam, Franz Joseph Haydn'ın İmparator Mar ı'nı  a-
lardı.

aalaliilaa laalaalilalaa liilaaliilaa latrilalalilala...

* Avram Ventura, *Belleğin Tozlu Sayfalarında Karatas*, İstanbul: Heyamola Yayınları, 2011, s. 85.

** Yahudi İspanyolcasında  eker.

Müzikle birlikte anneleri ve babalarının yanına, *hupanın* altına geçen gelin ve damat için biricik olan o dakikalar, birdenbire asırlar boyunca devam eden bir zaman diliminin parçasına dönüşürdü. Şarap kadehe doldurulur, dua okunmaya başlanırdı. Haham önce, İshak'ın oğlu Yaa-kov'a söylediği şu sözleri tekrarlardı: “*Veyiten leha aelo-im mital aşamayim umişmane aarets verov dagan vetiroş.*” Yani “Ve Tanrı sana göklerin çiyinden ve toprağın yağından versin, bol buğday ve şarap bahşetsin.” Şarabın keskin kokusu sinagoga yayılırken yedi *beraha*, yani kutsama duası okunurdu. Sonuncu duada haham veya hazan sağ eliyle yukarıya doğru kaldırdığı gümüş şarap kadehi üzerinden gelin ve damada bakar ve bir yudum şarap içerdi. Gelin ve damat da kadehten birer yudum alırlardı.

Gelin ile damat kol kola salondan çıkarlardı. Madam, yeniden Mendelssohn'un Düğün Marşı'nı çalardı.

*taratataam taratataaam taratatam taratatam
taratatam taratatam...*

25

Tören böylece sonlanırdı. Tebrik sesleri duyulurdu: “*Mazel tov!*”

Madam bir zarfın içinde kendisine takdim edilen ücretini alır ve giderdi.**

Peki, bütün bu seremoni boyunca Madam ne düşünürdü? Aklından, kalbinden ne geçirdi? Evlilik onun için kutsal mıydı? Kutsalın varlığına inanır mıydı? Evli miydi? Hiç evlenmiş miydi? Damatların sözleri ve imzaları üzerinde şekillenen ve kadınların yürüyüşleri ve gülümseyişleri ile tamamlanan geleneksel bir düğünde “gelin” olmuş muydu, beyaz bir gelinlik giymiş miydi? Amati kimin soyadıydı? Soyadı değişen kadınların kaderleri de değişir miydi?

* Mutlu ve önemli olaylarda İbranice tebrik ifadesi. ** Beth-İsrail Sinagogu'ndaki düğün töreni ritüelleri, yıllar boyunca orada gönüllü olarak çalışan Daniel Levi'yle yapılan 21 Mart 2018 ve 23 Kasım 2018 tarihli görüşmeler ve Mese Keneşasından Türkiye Halkın Başlığı'na sunulan bir mektupla, kendisiyle yapılan 15 Mayıs 2018 tarihli söyleşi aracılığıyla aktarılmıştır.

Madam'ın kaderi değişmişti!

Verdiği son vekâletnamede Marta'nın iki soyadı vardı. 27 Ekim 1988 tarihli ve 62208 yevmiye numaralı, İzmir Yedinci Noteri tarafından düzenlenen bu vekâletnameye adını kendi el yazısı ile yazmıştı: Marta Amati Sadi.

Noter ise, nüfus kayıtlarına bakmış ve nüfus bilgilerini yazarken Madam'ın adını şu şekilde yazmayı daha uygun bulmuştu: MARTA AMATİ (SADİ). Neydi bu parantez? Neden Sadi bir parantez içine alınmıştı? Ailesinden gelen soyadı hangisiydi?

Hiçbiri değildi. Madam'ın ilk soyadı, yani ailesinin ve aslında babasının olan soyadı "Schwenk" idi. Türkiye'deki nüfus kayıtlarına bu soyadı ile kaydedilmemişti. Ancak, annesinin ve babasının adı kayıtlıydı. Kendisi Türkiye resmi kurumlarının da teyit ettiği üzere, "Bertha'dan doğan ve Antoin kızı olan" Marta'ydı.

28

1902 yılında doğmuştu. 18 Temmuz 1902'de. Bugün Slovenya toprakları içinde olan, o zamanın Avusturya-Macaristan İmparatorluğu toprakları dahilinde kalan, bugünkü adıyla Bled, bir zamanların adıyla Feldeş (Veldes) olan göl kenarı bir yerde doğmuştu. Söylenenlere ve Madam'ın doğumundan ve hatta ölümünden sonra yapılan, kökü Yahudi olan büyük dedesine dayanan aile ağacı dallarına göre iki kız kardeşi vardı. Okul kayıtlarından birinde ise bir adresleri vardı, buna göre evleri bugün Romanya'da bulunan Temeşvar'daydı: "Temeşvar Hunyadi u.25."

Fakat, Marta Schwenk 13-15 yaşları arasında, yani 1915, 1916 ve 1917 yıllarında kesinlikle Budapeşte'deydi. Çünkü, Zeneakademiaja'da, yani Liszt Müzik Akademisi'nde Keman Bölümü'nde öğrenciydi. Profesör Jenő Hubay'ın, yani Macaristan müzik tarihinin en önemli isimlerinden olan besteci, virtüöz ve müzik öğretmeni Hubay'ın öę-

rencisiydi. Hubay'ın öğrencisi olarak sahnede de keman çalmaya başlamıştı. İsmi dönemin gazetelerinde “genç yetenek” olarak geçmiş ve hakkında “Genç Yeteneklerin konseri”, “Hubay'ın öğrencileri”, “müzik ziyafeti” gibi başlık ve ifadelerle haberler çıkmıştı. Bu sıralarda Jenő Hubay, Madam'a ve arkadaşlarına adeta bir Tanrı gibi gözükmekteydi. Üstün yetenekli biri, herkesten farklı biri. O kadar ki bir gün, Hubay'ın bacağı kırıldığı için çıplak durmakta olan ayağını görünce çok şaşırmıştı Madam ve kendi kendine tekrarlamıştı: “Hocanın ayağı da tıpkı bizim ayağımız gibiymiş.”*

Madam'ın müziğe ve icracılarına olan hayranlığı günden güne artmaktaydı. Hisleri ve ilgisi derinleşirken, kendisi de sahneye çıkmaya devam ediyordu. *Pesti Hirlap*, *Az Ujsag*, *Budapesti Hirlap*, *Esti Kurir*, *Dunántúl*, *Nepszava*, *Pesti Naplo*, *Ujsag*, *Vilag* gazetelerinde konser haberleri yayımlanıyordu. Ancak bu haberler belli tarihler arasında, 1915-1918 ve 1926-1930 yılları arasında toplanmıştı.

29

Acaba 1918 ve 1926 arasındaki zamanda, o sekiz yılda ne olmuştu? Bilinmiyor.

Bilinen şu ki, 1926-1930 arasındaki dönemde Macaristan'da konser vermeye devam ediyordu. Örneğin *Pesti Hirlap* gazetesinin 1930'un Aralık ayında Budapeşte'nin Kőbánya isimli bölgesinde Hahambaşı Arnold Kiss'in bir konuşma yapacağını ve sanatçı Marta Schwenk'in bir konser vereceğini duyuruyordu.

1931 yılından itibaren yayımlanan haberlerde bir değişiklik oldu: Marta artık “Schwenk” değil, “Amati” soyadıyla anılmaya başlandı. Neden? İtalyancada “sevilen” anlamına gelen “Amati” bir sevgiliden mi gelmişti? Yoksa sadece bir sahne adı mıydı? Öyleyse bu adı kendisi mi

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

İZMİR YEDİNCİ NOTERLİĞİ

62208

Y.No.....

62208

T.C.
İZMİR YEDİNCİ
NOTERİ

TUFAN ÖZÇAYIR

TEL: 14 04 45
Fevzipaşa Bul. Azim
Han 110 - 111
İZMİR

VEKALETNAME

Beni temsilen :

T.C. tıktutları dahilinde kain bilöümle bankalar nezdindeki vadeli vadesiz hesaplarından dilediği zaman dilediği miktarda paralar çekmeye, vadeli paralarının faizlerini çekmeye, almaya, abza kabza, hesaplarını kontrol etmeye, vadesini tozmaya, yeniden vadeli olarak yatırmaya banka defterlerini almaya, vadelerini tayin ve tesbit etmeye ilgili bankalarca hazırlanacak olan her türlü evrak, defter maktus ve kaymetli evraklarını imzalamaya, ve yine bankalar nezdindeki kiralık kasalarını açmaya, içindekilerini almaya veya yeniden kiralık kasalar kiralamaya, adına hesaplar açtırmaya, her türlü banka işlerini sonuçlandırmaya, mezur ve yetkili olmak üzere, aşağıda tatbik imzama bulunan, 1947 doğumlu, Jori oğlu, FRANZ ŞLOSER'i vekil tayin ettim...

Vekalet Veren :

MARTA AMATİ (SADİ)

1450 sokak no.18-Kat.1 Daire 2-İZMİR

Marta Amati Sadı

Marta Amati Sadı

Vekil olan :

FRANZ ŞLOSER

1443 sokak no.107-Alsancak-İZMİR

[Signature]

YEVMEKE NO :

- İşbu vekaletname altındaki imzanın şâins ve hüviyeti
1. Vekalet veren sıfatı ile hareket eden ibraz ettiği :
23.9.1952 tarihinde Taksim nüfus idaresinden verilen 240308-3 seri nolu resimli mihirli nüfus cüzdanına göre, Naklen İzmir ili, mesudiye mahalle ve köyü, hane 1527, cilt 235, sayfa 117 numaralarında nüfusa kayıtlı bulunan 1326 tashih doğumlu, (1319 esal) doğumlu, Bertin ~~XXXX~~ dan doğan, Antoin kızı MARTA AMATİ ~~XXXX~~ (SADİ) ile,
 2. Diğer taraftan vekil olan sıfatı ile hareket eden ibraz ettiği :
...

BAŞKATIP
MUSTAFA KARABOĞA

.../...

25.12.1987 tarihinde yenileme ile İzmir nüfus idaresinden verilen T03-775580 seri nolu resimli mihirli nüfus cüzdanına göre, İzmir ili, merkez ilçesi, gizelyurt mahallesi, cilt 43-18, sayfa 54, kutluk sıra no 1408 numaralarında nüfusa kayıtlı bulunan, İzmir'de 01.10.1947 tarihinde Lucie Elise'den doğan Jori oğlu, FRANZ ŞLOSER'e ait olup mahallinde bizzatında imza ettiklerini onaylarım... Bindokuzyitmişsekizinci senesi ekim ayının yirmiyedinci günü 27.10.1988 Mustafa

İZMİR YEDİNCİ NOTERİ
TUFAN ÖZÇAYIRBAŞKATIP
MUSTAFA KARABOĞA

27 Ekim 1986

Harç, Damga Vergisi ve diğerli
başlı bedelli maktus mukabili
almıştır.

seçmişti? Bir keman markasını soy isim olarak taşıması tesadüf müydü, kader mi?

Söylenenlere göre, Madam Marta bir dönem İtalya’da bulunmuştu. Orada kendisine konserler organize eden bir menajeri olmuştu ve gönül ilişkisinin de bulunduğu bu menajerin soyadı Amati’ydi.*

Belki de değildi. Bilinmiyor, fakat bilinen şu ki Marta Amati kemanyla birlikte Almanya’ya gitmişti. Burada çok yoğun çalışmıştı, farklı müzik çevrelerinin içine girmiş, farklı şehirlerde bulunmuştu.

Sahnede kimi zaman orkestra şefi, kimi zaman virtüöz olarak görev yapmıştı. 1931 yılında *Ellenzek* gazetesinde çıkan bir habere göre, Langenberg şehrinde adını taşıyan grupta müziğini icra etmişti. Haberde çıkan programa göre, 9 Ekim Cuma, saat 24’te Martha Amati grubunun konseri vardı.

32

İlerleyen günler Almanya’da yaşam, kimi gruplar, kimi sanatçılar için hiç de kolay olmamıştı. Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi iktidara gelmişti. Nazi rejimi ve Adolf Hitler, müzik ve sanat politikalarıyla yakından ilgilenmiş, “toplumsal arındırma” politikalarının kültür-sanat alanında da etkili olmasını istemişti. “Alman” toprakları içerisinde desteklenecek ya da yasaklanacak müzik biçimleri, bunların hangi özelliklere sahip besteciler tarafından yaratılabileceği ve kimler tarafından seslendirilebileceğine ilişkin kurallar başta Hitler olmak üzere, Propaganda Bakanı Joseph Goebbels ve Alfred Rosenberg gibi Nazi ideolojisini oluşturan yöneticilerin kişisel beğenilerine göre şekillenip, Reich Müzik Odası ve bağlı olduğu Propaganda Bakanlığı’nın kontrolü altında oluşturulmaktaydı.** Bu sırada Yahudi sanatçılar yürürlüğe giren kanunlarla devlet hizmetlerinden men

* Aynı görüşme. ** Yeşim Özlem Gürer, “II. Dünya Savaşı’nda Almanya’da Baskı Altında Müzik”, Yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müzikoloji Anabilim Dalı, 2007, s. 1.

edilmekte ve işlerinden çıkartılmaktaydı. 1933'ün Eylül ayında Goebbels, Reich'in Kültür Odası'nı (*Reichskulturkammer*) kurmuştu ve sanatçıların Oda'ya üyelik başvurusunda bulunmaları istenmişti. Başvurular, kimilerine meslek yasağı getirilmesiyle sonuçlanmış, kimi sanatçılar "istenmeyen üye" ilan edilmişti. Bu sırada pek çok Yahudi müzisyen ve bestecinin konser salonlarında canlı performans sergilemesi yasaklanmıştı. Nasyonal sosyalist ırk teorisi devlet doktrinine dönüşmüş ve daha sonraki yıllarda Yahudiler bütün toplumsal alanlardan dışlanmıştı.* 1937 yılında, Nazilerin Yahudi karşıtı politikaları daha da sertleşmiş ve saldırılar başlamıştı.

Marta Amati de saldırıya uğramıştı. O yıllarda Almanya'da bulunan ve önemli bir müzisyen olarak kabul edilen Marta, Goslar isimli bir şehirde, Café Reiß isimli bir kafede sahnedeyken iki Nazi subayı tarafından yerde sürüklenmiş ve tüm seyircilerin önünde hakarete uğramıştı:

"*Judenschwein!*" "Yahudi domuz!"

Goslar'da yaşayan bir müzisyen olan Werner Becher yıllar sonra o günü şöyle anlatmıştı:

Bir süreliğine, orkestra şefi ve seçkin kemancı Marta Schwenk Amati'nin konser düzenleyicisi olarak çalıştım. 1936-37'de birkaç aylığına Goslar'da Ratscafé ile bir an-gajmanımız oldu. [...] Bu çalışmayı Kaslar'daki Café Reiß'a taşıdığımızın üçüncü gününde - Temmuz 1937 gibiydi - korkunç bir şey oldu. Çaldığımız sırada iki SS'in sahnenin yakınına geldiğini fark ettim. Kafe tıklım tıklımdı. Şarkının sonuna geldiğimizde, iki SS sahneye çıkıp bu narin kadın sanatçıyı, kaba kuvvetle tirabzandan aşağıya çektiler. O sırada herkes şoke oldu. Ne olduğunu anlamaya çalışıyorduk. Bu iki adam 'Yahudi domuzu' diye bağırıyordu. Martha ve menajeri hızla dışarı atıldı. SS'lerden biri o kıymetli kemancı almaya çalıştı. [...] Bugünden baktığımda olanları anlayamıyorum, insanlar bu yaşananları dimağı tutulmuşçasına, ancak tek kelime

* Corry Guttstadt, *Türkiye Yahudiler, Holokost, Gazireni Atilla Dürüm*, İstanbul: İletişim, 2012, s. 21.

etmeden izledi: Gestapo, polis vb. insanların zihninde çok güçlüydü. Dedikodular dolanıyordu, tutuklamalarla, korkunç işkencelerle ilgili, bu sebeple de herkes iki büküm halinde olanları izliyordu. Biz müzisyenler içinse o gün yaşananlar bugüne kadar etkisi devam eden korkunç bir olaydı, çünkü o sevgi dolu üstün yetenekli müzisyene adeta tapıyorduk. O günden sonra da kendisini bir daha hiç görmedik. Menajeriyle birlikte ölüm kampında öldürüldüğünü düşündük.*

O “sevgi dolu üstün yetenekli müzisyen” toplama kampında ölmedi. Peki, Marta Amati yani Marta Schwenk, toplama kamplarında öldürülen milyonlarca insan gibi Yahudi miydi? Yıllar boyunca Türkiye’deki bir sinagogda çaldığı “Düğün Marşı”nın bestekârı Mendelssohn gibi, o da Hristiyanlığı kabul etmiş miydi?

Marta, Nazilere göre tereddütsüz bir Yahudi’ydi ve 40’lı yıllarda Naziler ve Nazi sempatizanları tarafından yayımlanan listelerde ismi vardı. Örneğin “Yahudi Müzisyenler Lexicon’u” başlığı ile bir “araştırma” yapılmış ve bir “akademik” kitap yayımlanmıştı. Kitabın 254. sayfasında şu kayıt yer almaktaydı:

*Schwenk, Marta, (P.s Amati Marta),
Veldes, 18.7. 1903, KLTRN, V Nordhausen***

“Dr.” sıfatlı yazarlar, kitabın giriş kısmında, Yahudi müzisyenlerin isimlerini neden listelediklerini anlatmıştı. Öncelikle, hedefleri, “Nasyonal sosyalist kültür politikasının o güne dek başardıklarını, kültür ve müziği nasıl ‘arileştirdiğini’ göstermek; gelecekte Almanya’da müziği araştırıcılara eksiksiz bir tarihi süreci sunabilmek”-ti. Bununla beraber, bir diğer amaç şuydu:

Alman ve Yahudi müziğinin birbirine hiç benzemez olduğunu gelecek nesildeki araştırmacıların görebilmesi.***

* Karin Busemann, “Nonkonformismus versus Gleichschaltung. Beispiele aus dem Musikleben. Das Schicksal jüdischer Musiker – Lucie Lebach und Marta Schwenk Amati”, *Kultur-austreibung - Die Einflussnahme des Nationalsozialismus auf Kunst und Kultur in Niedersachsen*, Hamburg: Dölling & Galitz, 1993, s. 124-125. ** *Die Juden in der Musik*, Berlin: Bernhard Hahnfeld, 1941, s. 254. *** a.g.e., s. 3-4.

Şimdiye kadar hiç dinlemediğiniz meşhur violonist
MARTA AMATI idaresinde fevkalâde yüksek

12 Kişilik Macar Ladanyı Kadın Orkestrası

Hergün matine ve suvarelerde Sarıyerde vapur iskelesi yanında

CANLI BALIK

LOKANTA ve KAZİNOSUNDA

Dinleyiniz. Klâsik ve Romanse müzik şarkılar söyliyerek
dans musikisi. Tel. 32.90

Naziler hedeflerine ulaşmak için son derece sistemli ve acımasızca çalışırken, Marta Almanya'dan kaçmıştı. Kaçabilecek kadar şanslı olanlardandı.

Peki nasıl kaçmıştı? Söylenene göre, Marta, Almanya'da bir Türk askeriyle evlenmiş ve bu anlaşmalı evliliği sayesinde Türkiye'ye gelmişti.

Kimliğinde bulunan "Sadi" soyadı bu evlilikten mi yadıgardı? Bilinmiyor, fakat anlatılana göre, Marta ömrünün sonuna kadar bu adamın fotoğrafını evinin salonunda, şükran duygusuyla tutmuştu.*

1938'de Marta artık İstanbul'daydı. Cumhuriyet gazetesinde çıkan bir ilan bu gelişiy müjdeledi:

Şimdiye kadar hiç dinlemediğiniz
meşhur viyolonist Marta Amati idaresinde
fevkaledde yüksek 12 kişilik
Macar Ladanyı Kadın Orkestrası
Her gün matine ve suvarelerde Sarıyer'de
vapur iskelesi yanında
CANLI BALIK

Lokanta ve Gazinosunda
Dinleyiniz. Klâsik ve Romanse müzik
şarkılar söyliyerek dans musikisi. Tel 32.90**

Dinleyiniz. Dinleyiniz. Dinleyiniz.

Çünkü Marta, geride bıraktıklarına rağmen, müzikle ayakta duruyor, minik ayaklarını V şeklinde açarak, sağ kolu ile arşeyi çekmeye devam ediyordu.

23 Eylül 1952 tarihinde kendisine İstanbul, Taksim nüfus idaresinden, 240308-J seri numaralı resimli ve mühürlü nüfus cüzdanı çıkarttı. Dönemin çok yapraklı cüzdanlarından.

Bir süre sonra İstanbul'dan ayrılıp İzmir'e gitti ve İzmir'de kaldı. Ömrü boyunca orada müzikle var oldu.

“Gâvur” olarak nitelendirilen İzmir’in tarihine “Madam” sıfatıyla ve mesafeden gelen bir çeşit temkinli kibarlıkla yazıldı. Bir “yabancı” olarak şehrin ilk konservatuvarının kurucuları arasında bulundu.

Konservatuvarın ilk keman hocası oldu Madam. Tam da bu sebeple, bugün Dokuz Eylül Üniversitesi Devlet Konservatuvarı’nın ana girişinin hemen sağında bulunan ve hocalara ayrılmış olan küçük odada bir fotoğrafı asılı duruyor. Siyah beyaz bir fotoğraf. Fotoğrafın altına şunlar yazılmış:

Martha Sadi Amati

Keman

1903-1989

Gencecik bir kadın oradan hüznü gözleriyle konservatuvarı izliyor. Gülümsememiş. Çenesine kadar uzanan dalgalı koyu renk saçları var. Kemanı elinde. Dudaklarının özenle boyanmış olduğu anlaşılıyor. Başka ne anlaşılıyor?

Yazar Antonio Lobo Antunes, çerçevedeki bir fotoğrafa baktığımızda fotoğraftaki kişinin hayatta olup olmadığını hemen anlayacağımızı söylüyor:

“Yüz ifadesi farklıdır, bakışı farklıdır. Daha uzak, daha belirsiz, daha kederlidir...”*

Şimdiden bakınca böyle uzak, belirsiz ve kederli olan ilk gençliği, Marta’nın ardında, Avrupa’da kaldı ve Marta, ömrünün ikinci yarısı boyunca öğretmenlik yaptı.

Öğretmenlik yaptığı yerlerden sadece biri olan Konservatuvar, 1954’ün başında “İzmir Müzik Okulu” adıyla kuruldu, 1958 yılında ise “konservatuvar” statüsü kazandı.

İzmir Müzik Okulu’nun kurucu müdürü olan Orhan Barlas, kuruluş yıllarındaki çalışma koşullarını şöyle anlatıyor:

Okul olarak kullanacağımız binanın durumu şöyleydi: Alt katta büyük bir oda, içinde bir yazı tahtası ve bir kenarda da örümcek tutmuş bir ut. Üst katta ise iki oda. Okul girişinin sağ tarafında Gül Gazinosu. Sol tarafında ise Güreş Salonu. Biz de bunların arasında sıkışmış odalarda öğrencilere bir şeyler öğretmeye çalışıyoruz.**

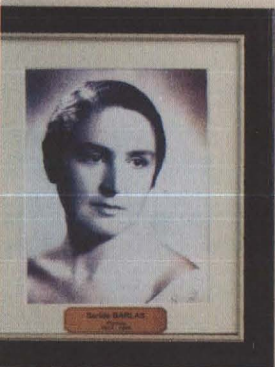
41

Bu koşullar altında öğretime başlandığında Müzik Okulu’ndaki eğitim, ortaokul ve lise öğrencilerine yönelik, piyano, keman ve ses eğitiminden ibaretti. Solfej ve armoni dersleri de verilmekte olan okulda, Seride Barlas (Piyano), Nazime Aybirtek (Ses Eğitimi), Şahap Ruhselman (Solfej) ve Muzaffer Uz (Solfej), Madam Marta Amati’yle birlikte görev yapmaktaydı.***

Konservatuvarın tarihçesini yazan ve oradan emekli bir öğretmen olan Profesör Önder Kütahyalı eğitimini İzmir Konservatuvarı’nda almamış olsa da keman çalmaya Marta Amati sayesinde başlamıştı. Kütahyalı, keman ve Madam ile tanışmasını şu sözlerle dile getiriyor:

Madam Marta ile 1946’da İzmir’de kör ve sağırlara eğitim veren bir okulda (İzmir Sağır Dilsiz ve Körler Okulu)

* Antonio Lobo Antunes, *L'ordre naturel des choses*, Paris: Points, 1994, s. 147. ** Profesör Önder Kütahyalı’nın Dokuz Eylül Üniversitesi’nin internet sitesinde yer alan “Dokuz Eylül Üniversitesi Devlet Konservatuvarı Kuruluşu ve Gelişimi” başlıklı yazısından alınmıştır. Bkz. <http://debis.deu.edu.tr/DEUWeb/Icerik/Icerik.php?KOD=5694> (Son erişim: 15 Şubat 2019). *** Kütahyalı, a.y.

tanıştım. Oraya müzik öğretmeni olarak gelmişti. Bizim öğretmenimiz olmuştı ve ben onun vasıtasıyla kema-
na başladım. Bu 1951 yılının Ekim, Kasım aylarına kadar
sürdü. Çalışmalarımız Küchler keman metodu ile baş-
ladı. Sonra başka parçalar da çaldık. En sonunda bana
Tartini'nin Re Minör Keman Konçertosu'nu çalıştırdı.
Onu, İzmir Belediye Senfoni Orkestrası eşliğinde bir kon-
serde çaldım, 18 Mayıs 1951'de.*

**Marta Amati, belediye bandosu ve amatör müzisyenler-
den oluşan bir senfoni orkestrası ile de çalışmıştı. 1943'te
kurulmuş olan bu senfoni orkestrasında yaylı çalgılar-
dan sorumluydu.** Söylenenlere göre, aynı dönemlerde
İzmir'in eğlence mekânlarında da keman dinletileri ver-
mişti.**

Dünyanın farklı yerlerinde sayısız konser veren, yüzlerce
öğrencisi olan Madam Marta Amati konserlerinde ne ça-
lardı? 1946-47 ders yılı içinde verdiği bir resitalde Niccolò
Paganini'nin eserlerinden birini, ayrıca Wolfgang Ama-
deus Mozart'ın La Majör Keman Konçertosu'nu çalmıştı.
Resitale hazırlanırken onu dinlemeye giden öğrencileri
arasında olan Önder Kütahyalı, Madam'ın konserlerin-
den birini şöyle anlatmıştı:

46-47 ders yılında bir resital vermişti, sanıyorum Hal-
kevi'ndeydi. Bizi götürmemişlerdi ama gidenler o resi-
tali çok beğendiklerini anlatmışlardı. Fuarda bir tiyatro
vardı. O tiyatrodaki Madam yaylı çalgı çalan arkadaşla-
rı toplayarak hem orkestrayı idare etti, hem de çaldı.
Paganini çaldı, Mozart'ın La Majör Keman Konçerto-
su'nu çaldı. Güzel bir konserdi. Biletler çok pahalıydı,
bizi götürmediler ama biz provalara gidiyorduk. Ben
büyük bir zevkle Madam'ı dinliyordum. Madam kon-
serlerinde neler çaldı? La majör konçertoya ek olarak,
Max Bruch'un Sol Minör Keman Konçertosu'nu çaldı.
Bir konserinde Edouard Lalo'nun İspanyol Senfonisi'ni
çaldı. Orkestra yok, piyano eşliğinde çaldı. Bazı küçük

* Prof. Dr. Önder Kütahyalı'nın 1951'de İzmir'de verdiği konser. ** Kütahyalı, "Dokuz Eylül...".

parçalar vardı, onları çalıyordu. Konserden sonra bana hangisini beğendiğimi soruyordu, o zamanlar müzik kültürüm son derece yetersizdi ve beğendim diye söylediğim küçük parçalar oluyordu. Ben onları söyledikten sonra bana dönüp: "Daha çok müzik dinlemen lazım çocığım!" diyordu.*

Marta Amati hayatı boyunca pek çok kişiye daha çok müzik dinlemesini tavsiye etmiş ve bunu yaparken birçokuna, Batılı dillerinden Türkçeye gelen aksanıyla "çocığım" diye hitap etmişti.

Onun "çocığım" diye seslendiği müzisyenlerden bir diğeri Ancan Özasker'di. Özasker, 1959 yılında Konservatuvara girmiş, opera şan bölümünde okurken bir boğaz hastalığı geçirmiş ve bu hastalığı şan bölümüne devam etmesine engel olmuştu. Hocaları onun müziğe devam edebilmesi ve okulla ilişkisinin kesilmemesi düşüncesiyle, onu viyolonsel bölümüne kaydetmişti. Ancak o sırada okulda viyolonsel öğretmeni yoktu. Bölüme viyolonsel öğretmeni beklenirken Özasker'in yaşı ilerlemekte ve bu bekleyiş onu yıpratmaktaydı. Bu sırada keman ve oda müziği hocası olan Marta Amati bir gün ona, "Bak çocığım, ben öğrencilerimle bir kuartet kuracağım. Sen de gel, viyolonsel çal, ben sana çalmasını öğreteceğim," demişti.**

Öğretmiş de Madam. Nasıl öğrettiğini şöyle anlatıyor Ancan Özasker:

Elime viyolonseli tutuşturdu. Ben ilk defa viyolonseli orada gördüm. Bana o öğretti. Keman arşesini nasıl tutuyorsa yayı da öyle tutturdu. "Bilmiyorum çocığım, herhalde böyle tutacaksın," dedi ve öyle yaptık.

Madam sözünü ettiği kuarteti kurmuş ve dört kişilik bu gruba oda müziği çalıştırmıştı. Grup, Sedat Şen (keman), Gürer Karakaş (keman), Sumru Güner (viyola) ve Ancan

* Prof. Dr. Önder Kütahtalı, 21 Şubat 2018 tarihli görüşme. ** Ancan Özasker, 11 Nisan 2018 tarihli görüşme. Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://iranley.org>

Özasker'den (viyolonsel, o zamanki soyadı ile Şenargün) oluşmaktaydı.

Sumru Güner o günleri, yıllar yıllar sonra anımsayınca Madam'ı şöyle tarif ediyor:

Çok tatlı bir kadındı. Kırmızı kırmızı yanakları vardı. Çok sempatikti. Ufak bir grubumuz vardı, onunla çalıştık. Ancan Özasker'le çok yakın bir bağları vardı.*

Bu yakınlığı teyit eden ve “Madam Amati bize oda müziğini çok sevdirdi, hem işi hem hocamızı çok siyorduk” diyen Ancan Bey'in o günlerdeki çalışmalarından hatrında en çok Madam'ın tempo ve hız konusundaki uyarıları kalmış.

46 Marta Amati, klasik dönem eserlerinin, çalınan günün değil, eserin bestelendiği dönemin hızı ve ruhu ile çalınması gerektiğini savunuyordu. Bir gün, çalıştırdığı oda müziği grubundaki öğrencilere fikrini rondo dansı ile temellendirerek aktarmıştı. Önce, klasik eserlerin yazıldığı yıllarda uçak olmadığını, araçların süratli gitmediğini, en hızlı aracın at olduğunu hatırlatmış ve bu eserlerin içinde bulundukları gündeki gibi çalınmadığını, çağ ilerledikçe her eserin kendi temposundan, yani yaratıcısının yarattığı tempodan daha hızlı çalındığını söylemişti. Ona göre, bu yanlıştı. Doğru olan, her eserin bestelendiği dönemin tempo anlayışıyla yorumlanmasıydı. “Aksi takdirde o dönemi yansıtamayız,” diyordu. Bir gün bu teorisini rondo figürleri üzerinden örnek vererek anlatmıştı. Rondonun ritmi budur demiş, hızlı yapılırsa hareketlerin neye dönüşeceğini kendi beden hareketleriyle göstermişti. Sonra yavaşlamış ve “Ağır olacak!” demişti.

Madam'ın gündelik ritmi ise hiç de ağır değildi.

Konservatuvara 1966'da giren ve aynı yıl Madam'la tanışan Profesör Hazar Alapınar hocasını şöyle anlatıyor:

Çok kısa boylu, abartılı makyajlıydı. Yanaklarında kırmızı allık, dudaklarında kırmızı bir ruj olurdu. Ve hep böyle acelesi varmış gibi bir hali vardı.*

Acelesi vardı Madam'ın.

Franz Şloser bunu teyit ediyor. “Ben *Tante Marta*’nın kucağında doğdum” dediği Marta Amati’nin hareketlerini tarif ederken, aynı sesi dört kez arka arkaya tekrarlıyor: “Tık, tık, tık, tık.”

“Tık, tık, tık, tık giderdi.”, “Tık, tık, tık, tık gelirdi.”, “Tık tık tık tık yapardı.”**

İzmir’in ilk çiçekçi dükkânını, 1885’te açılan Şloser Çiçekçilik’i ailesinden devralan ve yıllar boyunca Alsancağ’ta çiçekçilik yapan Franz Şloser’in Alman kökenli annesiyle Madam Marta en iyi arkadaşlarmış. Şloser o günleri gülümseyerek anımsıyor:

Annemle ikisi ayrılmaz ikiliydi. Haftanın 2-3 günü yemeğe bizdeydi Tante Marta. Ben de ona yemeğe çok giderdim. Saint-Joseph’te okudum, evi onun tam karşısındaydı. Akşamları bizdeydi. Dinlenmek, deşarj olmak için gelirdi. Bizim evde, Almanya’dan güzel taş plaklar vardı, onu koyarlardı. Pazar günü havrada düğün yoksa annemler bir yere gittiklerinde onu da alırlardı.

47

Madam Marta Amati, 1462. Sokak’ta, tam İzmir Özel Saint-Joseph Fransız Lisesi’nin karşısındaki tahta cumbalı evde oturmuş. O sokakla özdeşleşenlerdenmiş. Komşuları ise Rinaldo, Simes, Penso, Sera, Papi, Toctan ve Bertuzzi aileleriymiş.***

Sıcak yaz akşamüstlerinde evinin önündeki merdivenlerde oturup, basamaklarda keman çalarmış. Sokakta Marta’nın kemanından Sergey Rahmaninov’un besteleri duyulmuş. O dar sokaktan geçerken müzikle duraklayan

* Prof. Hazar Alapınar, 20 Mart 2018 tarihli görüşme. ** Franz Şloser, 20 Şubat 2018 tarihli görüşme. *** Görkem Daşkan, “Reflecting on families with a deep sense of being ‘Izmirian’” Bkz. <http://www.levantinlibertsiz.com/Kitaplar/SonTarihler/2019>

İzmirliilerden, onun yanına oturan ve bu sayede müzisyenleri, bestekârları öğrenenler olurmuş.*

Yine yaz akşamları, Madam'ı ev toplantılarına davet ederlermiş. Gidermiş. Evlerin bahçesinde leylakların, hanımellerinin arasında konser verirmiş.**

“Zaten kimseye hayır demezdi ki,” diyor Franz Şloser, “Biri onu davet etsin, bugün benim doğum günüm, gelip çalar mısın desin, hayır demezdi. Ben onun hayır dediğini hiç görmedim. Tık tık tık tık giderdi.”***

Gittiği yerlerden evine dönerken 1454. Sokak üzerinde bulunan Sculo d'Ivrea'ya, yani o dönemde “Ivrea Rahibeleri” tarafından yönetilen İtalyan Okulu'na uğrar ve orada yemek yermiş. Bazen de yemeğini paket olarak almış. Söylenene göre yemek yapmayı bilmezmiş.

Sör Roberta ve Sör Crocifisse yıllar sonra aynı bahçeye açılan yemekhanede Madam'ı anımsarken gülümsüyorlar ve birbirlerini onaylayarak, “Çok nazik, çok ince bir kadındı,”**** diyorlar.

Madam Amati, rahibelerle akıcı bir İtalyancayla konuşmuş. Soyadının gizeminin diliymiş İtalyanca. Soyadı, yani Amati, aynı zamanda 16. ve 17. yüzyılda Cremona şehrinde yaşayan ve üreten keman yapımcısı bir ailenin soyadıydı. Bu ailenin üyeleri gibi, Marta Amati de ismini bilen herkes tarafından kemanla hatırlanıyordu.

Madam'ı sima olarak bildiğini dile getiren Tanya Noka da kemanla Madam'ı özdeşleştirenlerden:

Uzaktan tanıyordum Amatî'yi. Kilisede çok kez gördüm. Her zaman çok şıktı. Sevecendi. Selamlaşırđık, “Nasıl-sınız?” derdim, teşekkür ederdi. O kadar. Çok konuşmazdı, çok konuşkan bir insan değildi. Fakat meşhurdu.

* Nuket Franco, 28 Aralık 2018 tarihli görüşme. ** Şükran Yücel, “Moda'da Bir Ev Konseri”, İzmir Life, <http://www.izmirlifc.com.tr/yazi/sukranyucel/2118/modada-bir-ev-konseri> (Son erişim: 15 Şubat 2019). Şükran Yücel, *Yitik Zamanların Peşinde Karantina* kitabında Marta Amati'den “Madam Amati İzmir'de klasik müziğin yaygınlaşmasına önemli katkılarda bulunmuştur,” diye söz eder (İstanbul: Heyamola Yayınları, 2017, s. 41). *** Franz Şloser, 20 Şubat 2018 tarihli görüşme. **** Sör Roberta ve Sör Crocifisse, 15 Mayıs 2018 tarihli görüşme

Sör Crocifisse ve Sör Roberta

İzmir’de onu herkes bilir. Onu herkes tanırdı. “Madam Amati” dedin mi muhakkak keman aklına gelirdi, başka bir şey gelmezdi. Ailesi olmadığı için, bizim için onun ailesi kemanydı.*

51

Keman çalanlar için keman aileden öte olurmuş. Kemanın kendi yaşam öyküsü, malzemesi, üretildiği yer, onu yapan kişi kemana karakterini verir, keman da onu çalan müzisyenin vücuduna yerleşir, adeta onun bir organına dönüşürmüş. Bu Madam için de böyleymiş.

Bir gün Hazar Alapınar aklına gelen bir fikirle onun kapisını çalmış. “Madam Amati,” demiş, “Çok güzel bir kemanınız var. Adınıza bir yarışma düzenleyelim ve yarışmayı kazanan o kemanı bir yıl süreyle çalsın ve bir konser versin. Adınız da bu yarışmayla devam etsin... Fakat pek oralı olmadı Madam.”**

Oralı olmamış Madam. Nasıl olsun?

Her gün en az iki saat kendi başına keman çalarmış. Çalarken kendini kaptırır ve adeta dünyadan ayrılırmış.

* Tanya Noka, 21 Şubat 2018 tarihli görüşme. ** Prof. Hazar Alapınar, 20 Mart 2018 tarihli görüşme.

Franz Šloser

“Çalışmadığın müddetçe bu iş yürümez” dermiş Franz Šloser’e ve ona da keman öğretmek istemiş:

Ona en büyük kazığı ben attım. Keman dersi aldım, ikinci keman olarak onunla beraber konser verecektik. İki-üç talebe daha vardı, beraber yapacaktık. Fakat ben Kilise’den bir bateri aldım ve kendimi ona kaptırdım. Çalışmaya başladım. Tante Marta diyor “Franzıl neredesin?” – o bana hep Franzıl derdi- Franzıl yok meydanda. Gidip bateri çalıyordum. Anneme de tembihlemiştim Tante Marta’ya söylemesin diye. Başka bir öğrencisini konserde ikinci keman olarak çıkardı. Sonra da beni izlemeye geldi. “Ayy hadi bakayım, dinleyeyim seni!” dedi ve geldi dinledi. Sonra grubumuz oldu, bizim bazı çalışmalarımızı dinlemeye de gelirdi. “Nein, nein, öyle değil, si majörden gireceksiniz,” der, bizi o düzeltirdi. Canım benim. O kadar iyi bir insandı ki. Sevgi doluydu. Güler yüzlüydü. Onun evine gittiğimizde hamur gibi olurduk. Konservatuvara imtihana girecek çocukları çalıştırırdı evinde, gariban takımından kesinlikle para almazdı. Günde belki 1-2 saat boş vakti vardı. Tık tık tık tık oraya gider, tık tık tık tık gelirdi. O kadar çalışkandı ki... Konservatuvarda çalıştı. Korler Okulu’nda. Halkevlerinde de

çalışmış. Tık tık tık tık her şeyi yapardı. Meşhurdur. Yurt dışından onu görmeye gelen sanatçılar, profesörler olurdu. O kimseye söylemezdi, çok alçak gönüllüydü, çok! İstanbul'dan teklifler de gelirdi ona, "Nein nein nein!" derdi, "Ben burada iyiyim." Burayı çok sevmiştir. Onun yaşantısı İzmir'di.*

İzmir'e kendisi gibi uzaklardan gelenlerle ve müzisyenlerle dostmuş Madam. Kiminle sohbet etmeyi severdi deyince, akla gelen ilk isim Petro Beroviç. Yakın dostuymuş. Mösyö Beroviç'in ticari mektupları tercüme eden bir bürosu varmış, aynı zamanda amatör olarak keman çalarmış. Noel akşamlarını 80'li yıllarda beraber geçirmişler. Aslında 80'li yılların ortalarından itibaren Noel geceleri, Madam için bir aile ritüeline dönüşmüş. İzmirli Levanten ailelerinden gelen Ugo Braggiotti ile Ingrid Braggiotti 83 yılında evlenmişler ve sonrasında her Noel gecesi evlerinde geniş bir aile yemeği vermişler. Madam'ın da bir parçası olduğu, 25 Aralık geceleri kurulan sofraları şöyle anlatıyor Ugo Braggiotti:

53

Noel akşamlarını bizimle geçirmekten çok çok mutlu oluyordu Madam Amati. Beni gördüğünde "Noel gecesi geleceğim!" derdi hep. Kalabalık bir ortam, masada 25 kişi filan oluyorduk. Kız kardeşim, anneler, anneanneler. Önce kiliseye gidiyorduk. Dini törenden çıkıp hep beraber bizim eve yemeğe geliyorduk. Kiliseye arabayla gidiyorduk, dönüşte onları arabaya alıp geliyorduk. Beroviç de olurdu, o huzurevinde kalıyordu. Mösyö Beroviç de müzisyendi. O da yalnızdı, ikisi oturur bütün gece konuşturlardı. Rezerve bir tipti Madam. Kendinden bahsetmezdi. Biz onunla Fransızca konuşurduk. Bordo bir paltosu vardı, kışın hep onunla görürdüm. Yaşlı bir kadındı. Gençliğinde de çok güzel değildi herhalde. Garip bir burnu vardı, karga burunlu derler ya öyle. Kamburu vardı. Makyaj yapardı. Allık sürerdi bayağı cömert şekilde, yanakları hep kırmızı kırmızıydı. Ruj koyardı, biraz hoşuk şekilde. Ama kemani düzgün çalardı. Çok güzel keman çalıyordu.**

Söylenenlere göre Madam, kilisede hiç keman çalmamış. Hangi kilisede? İçinde bulunduğu şehrin sakinleri tarafından daha çok “Dominikan Kilisesi” olarak adlandırılan kilisede. Yangınlardan sonra zarar gören kilisede. Varlığı daha eskilere dayanan bu kilisesinin yangınlardan sonra yeniden inşası için 1904 yılında II. Abdülhamit’ten izin istenmiş, Sultan’ın izninin ardından yapı mimar Luigi Rosetti tarafından inşa edilmiş ve “Nostra Signora del Santissimo Rosario” yani “Kutsal Tespih’in Hanımefendisi” (Tespihli Meryem Ana Katolik Kilisesi) diye adlandırılmış.*

Alsancak’ta 1481. Sokak’ta yer alan bu kiliseye giden Madam Marta Amati için, söylenenlere göre, Meryem Ana özelmış.

Acaba ona dua eder miydi Madam? Dualarında Meryem Ana’sından ne dilerdi? Ondan ne ister, ne beklerdi?

54

Ne beklediğini bilmek zor fakat Madam’ın ilahi olana inancı varmış. Ve söylenenlere göre, onda bulunan çok farklı güçlere inananlar, özel yeteneklerine tanık olanlar da varmış. O, herkesin görmediklerini görebilirmiş.** Fakat yine de ve belki de gönlü aşka düştüğü zamanlarda, başkasının görüşünü ister, kendisine falcı ararmış.*** Falda çıkan yollar, semboller üzerine düşünür, yaşamı anlamaya çalışırmış. Yaşamın başlangıcını görünce ise heyecanlanırmış.

Madam Marta Amati ile 22 yaşında tanışan ve kendisinden iki yıl boyunca keman dersi alarak müziğe ve sonrasında müzik öğretmenliğine başlayan Meliha Serim için Madam Amati çok özel biriymiş. “Madam’ın hiç çocuğu olmadığını biliyorum” diyen Meliha Serim, çocuk sahibi olunca 11 aylık bebeğini Madam’a götürmüştü. Madam,

* Onur İnal, “Levantine Heritage in Izmir”, bkz. http://www.levantineheritage.com/pdf/Levantine%20Heritage_in_Izmir-Onur_Inal_2006.pdf (Son erişim: 15 Şubat 2019) ** Yaşar Aksoy, *Hayatım Kitap*, İzmir Közayrık Belediyesi Kültür Yayınevi, 2018 *** Prof. Dr. Önder Kütahyalı, 21 Şubat 2018 tarihli görüşme.

Ugo Braggiotti arşivi

bebeğe sevgi ve hayretle bakmış ve Meliha Serim'e dönerek, "Kızım bu bir mucize" demiş.*

Kızıyla, yani büyüyüp piyanist olacak Ezgi Serim'le Madam'ın masum duygularının daha o ilk anda karşılaşmış olduğunu düşünen Meliha Serim, müzik öğretmeni olarak atanması gerçekleşince İzmir'den ayrılmış, fakat Madam Amati ile hiç uzaklaşmamışlar. Serim, İzmir'e gidip geldikçe görüşmüşler ve hep yazışmışlar.

Biz sürekli haberleştik, yazıştık. Hatta bir yılbaşında çok güzel bir resmini bana kart olarak göndermişti. Bir yılbaşını da beraber geçirmiştik. Hiç unutmuyorum. Ablamın evindeydik. Ablamın kayınvalidesi de vardı. Onlar aynı yaşlardaydı. Yemek bittikten sonra ablamın kayınvalidesi televizyon seyretmek için odasına gitmişti. Her akşam yaptığı gibi. Madam, onun her akşam televizyon seyrettiğini duyunca çok şaşırmıştı. İnanamamıştı. Durmuş ve "Yaziiiik!" demişti. Ablamın kayınvalidesi de Madam'ın hiç televizyon seyretmediğine şaşırmıştı. O da ona acımişti.**

Televizyonla kaybedecek vakti hiç olmamıştı onun. Her anı, her yeri müzikle doldurmuştu. Müzik onun yaşamıydı. Peki, yaşamı başka türlü anlamlandırmaya gerek var mıydı? Zira müzik bunu kimseden talep etmiyordu. Geçirdiği hastalık ve kazalardan sonra müziğe karşı hassasiyet geliştiren hastalarına ilişkin vakaları *Müzikofili* adlı kitabında inceleyen nörolog-yazar Oliver Sacks, müziğin soyut olduğunu ve kurallı bir temsil gücü olmadığını yazıyor:

Güçlü duygularla en yakın bağları kurduğu halde soyuttur müzik; kurallı bir temsil gücü yoktur. Kıskançlık, ihanet, intikam, aşk hakkında bir şeyler öğrenmek için tiyatro oyunu izleyebiliriz ama müzik, özellikle deenstrümantal müzik bize bunlar hakkında hiçbir şey söylemez. Harikulade, biçimsel, matematiksel kusursuzluğuyla yürek burkucu bir duyarlılık ve güzellik sunabilir, fakat müzik bir anlam taşımak zorunda değildir. İnsan sadece sevdiği için bir müzik parçasını anımsayıp ona hayal gücüyle hatta halüsinasyonlarıyla hayat verebilir, bu yeterli bir sebeptir.*

56

Madam'ın duyguları da sanki biraz soyuttu. Yeryüzünde insan evladı tarafından hissedilen en güçlü duyguları yaşadığı belliydi. Hikâyesinde ölüm vardı. Ayrılık, sürgün, göç, kayıp vardı. Ayrımcılık vardı, ırkçılık vardı. İçine doğduğu dil yaşadığı yerin dili değildi. Kelimelerin kültürel çağrışımları başkaydı.

Yalnızlık tekti. Fakat seçimler çoktu.

İzmir vardı. Müzik vardı. Kırmızı ruju vardı.

Kemanı hep elindeydi.

Hastalandığında kemanı ve diğer varlıklarını kime emanet edeceği belliydi. “Franzıl” diye çağırdığı Franz Şloser, Madam Amati’de karaciğer hastalığı baş gösterdiğinde onun yanındaydı ve yanında olmaktan mutluluk duyuyordu.

* Oliver Sacks, *Müzikofili*, Çeviren: Begüm Kovulmaz, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2018, s. 50.

Hastalığının başında Madam, İstanbul'daki Yahudi Hastanesi'ne gitmek istemişti. Franz Şloser, Madam Amati'yi tedavi için Balat Or-Ahayim Hastanesi'ne götürmüş ve ardından İzmir'deki evine geri götürmüştü.*

Bu sırada Madam taşınmıştı. Artık Saint-Joseph Lisesi'nin karşısındaki cumbalı tahta binada oturmuyordu. Yine Alsancak'ta, Kıbrıs Şehitleri Caddesi'nin paralelinde bir çıkmaz sokakta, küçük ve kendisine ait bir dairede yaşıyordu.

Hastalandığından bu yana Madam'ı kilise vasıtasıyla tanıyan Teresa Reggio, onu bu evde ziyaret etmeye başlamıştı. Teresa Reggio o günleri ve ziyaretlerini şöyle anlatıyor:

Madam Amati'nin hastalandığını duydum. Benim kilise-deki vazifem hastaları ve ihtiyarları ziyaret etmektir, ben de başladım onu ziyaret etmeye. Bana konservatuvarı, konserlerini anlatmaya başladı. Başka bir şey anlatmazdı. Sadece bir gün dedi ki, "Sana bir şey itiraf etmek istiyorum." Dedi ki, "Ben bir grup Müslümanı takip ediyorum, çok iyi insanlar ve çok hoşuma gidiyor." Nedir bu grup diye sordum. "Bir vakıf, Mevlana hakkında. Ben evimi ölünce onlara bırakacağım, papazlar kızar mı?" Dedim ki neden kızsınlar, herkes serbest, kime istersen verirsin. "Sen sor papaza," dedi. Papaz da benim dediğim gibi dedi. Bu vesileyle ben de bu vakfı tanıdım. Madam Amati çok mutlu oldu. Sonra hastaneye kaldırıldı. Onu ziyarete gittim. Yeşilyurt Hastanesi'ne. Bir baktım, başucunda sarışın güzel bir hanım bana selam verdi, ben de selam verdim ona; "Ben Gönül", "Ben Teresa". Gönül Hanım orada diyetisyen doktordu. Onunla biz gınaşırı Madam Amati'yi ziyaret ederdik. Bizi bekliyordu. Çok mutlu oluyordu ve diyordu ki, "Bak, bir Müslümanla bir Katolik birlikte beni görmeye geliyorlar."

Madam Amati sabah biz oraya gitmeden önce ruj sürerdi, saçını tarardı, fiyonk takardı, buna çok dikkat ediyordu. Gecelikleri ipek ve nakışlıydı. Kendine çok iyi bakan biri-ydi. Ben hayrandım. Fakat aslında pankreas kanseri olmuştu ve çok acı çekiyordu.**

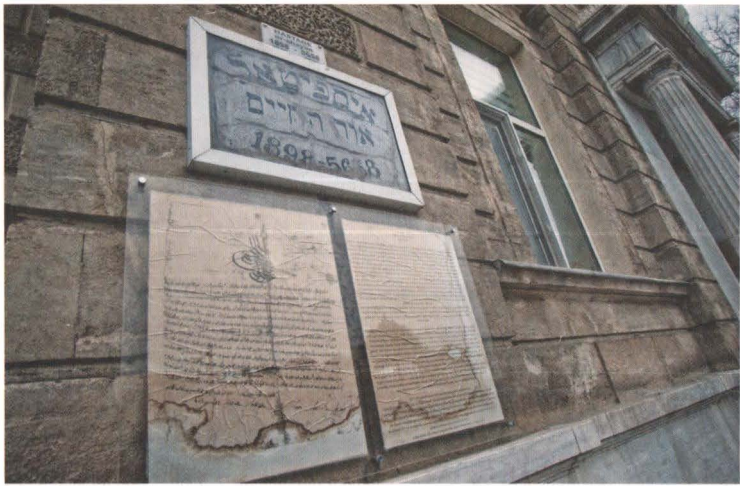
* Franz Şloser, 22 Kasım 2018 tarihli görüşme. ** Teresa Reggio, 20 Şubat 2018 tarihli görüşme.

O dönemde hastanede diyetisyen olarak çalışan Gönül Atmacalı, Teresa Reggio'yu teyit ediyor, önce onunla nasıl tanıştığını sonra Madam'ın kendisine nasıl bakan bir kadının olduğunu anlatıyor:

Bir gün Madam Amati isimli, keman sanatçısı bir hanımefendinin, evini benim üyesi olduğum vakfa, İnsan Dost İhsan Vakfı'na bağışlayacağını duydum. Akli dengesinin yerinde olduğuna dair rapor alınması gerekiyordu. O dönemki vakıf başkanımız benden ilgilenmemi istedi. Bu raporun çıkartılması için doktorla gerekli görüşmeler yapıldı, doktor ile Madam Amati bir araya getirildi ve rapor düzenlendi. O arada Madam Amati'nin ufak tefek sağlık sorunları vardı, ciddi boyutlarda değildi. Sonra hastalığının ileri devrelerinde pankreas kanseri olduğu anlaşıldı. Vakıf başkanımız Sabahat Akşınar, Madam Amati'nin ölümüne kadar bakımını vakfın üstlenmesini sağladı. Teresa da onu neredeyse her gün ziyarete geliyordu. Bir gün hastanın başında selamlaştık, kısaca konuştuk ve dost olduk. Hâlâ görüşüyoruz... Sayesinde. Madam Amati bilge bir kadındı. Kolay kandırılabilir bir kadın değildi. Çok zeki idi. Konuşmaları çok akıllıcaydı. İnsan ilişkileri üzerine konuşurduk, yapıcı konuşmalardı. Kimsenin hayatına dair hiçbir şey anlatmazdı. Kimseyi eleştirdiğini duymadım. Anaç ruhlu güzel bir kadındı. Kemanından bahsederdi. "Buradan çıktığım zaman sana ve çocuklarına piyano öğreteceğim," diyordu. Bazen acısından ses çıkarıyordu, "Ay!" değil "Yay!" derdi o. Odasını bir ara Kürt bir kadınla paylaştı. O "Ay!" diye bağıırırdı, bizimki "Yay!" diye... Acı çekmesine rağmen her gün mutlaka kelebek şeklinde dudağına kalem çekerdi. O titreyen eli ile mutlaka o kalem çekilirdi! Başında hep fiyongu olurdu ve mutlaka ipek gecelik ve sabahlık giyerdi. Sıradan bir giysiyle yatağında yatarken görmedim. Bizim Türkler arasında bir terim vardır, cimcime. Tam bir cimcimeydi. Kısa boylu, zayıf, gözlelerinden sevgi akan, sevgi dolu, sıcacık bir kadındı.*

O ufak tefek, kırmızı dudaklı, uzaklardan gelen kemancı kadın, hastaneden dışarı çıkıp bir daha kimseye keman ya da piyano çalmayı öğretemedi. 17 Ekim 1989'da** aramızdan ayrıldı, bulutlara gitti.

Or Ahayim Hastanesi

Sesleniyor daha tatlı çalın ölümü çünkü o
Almanya'dan gelen bir ustadır.
sesleniyor daha boğuk çalın kemanları sonra sizler
duman olup yükseliyorsunuz göğe
sonra bir mezarınız oluyor bulutlarda rahat yatılıyor.

61

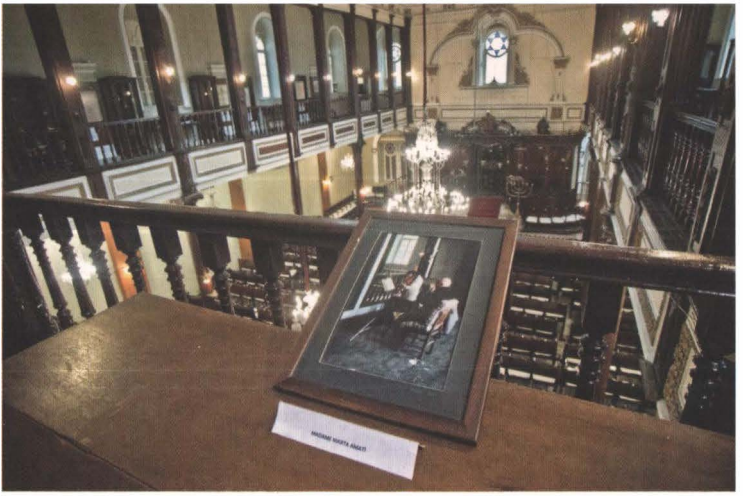
Madam, tıpkı bu dizelerin şairi Paul Celan gibi Nazilerden kurtuldu.

Kaçtı ve sonunda İzmir'e vardı.

Kimliği değişti. Müzik onunla kaldı.

Kemanla dolu bir yaşam sürdü ve kemanla uğurlandı.

Katolik Kilisesi'nde onun için bir cenaze töreni düzenlendi. Törene çok sayıda öğrencisi katıldı. Papaz ve öğrencileri onun için konuşmalar yaptılar. Madam Amati'nin son günlerine tanıklık eden Teresa Reggio, onun ruhu için Latince bir ilahi söyledi. Öğrencileri kiliseye enstrümanlarıyla gelip bir konser verdiler. Sonra Madam'ın bedeni Alsancak'la vedalaştı ve Paşaköprü Hristiyan Mezarlığı'na götürüldü. Madam Marta Amati kimsesiz rahibelerin gömüldüğü bir mezara defnedildi.

Ölümünün ardından Franz Şloser Madam'ın kemanını Budapeşte'ye yolladı. Çok sevdiği bir öğrencisi onu anmak amacıyla bir ev toplantısı organize etti ve tüm gece Marta Amati konuşuldu.*

62

Yıllar sonra, 26 Nisan 2000'de İtalyan Kültür Merkezi'nde onun adına bir konser düzenlendi ve o gece yapılan müzik ona adandı.**

Bu arada eskiyen, yaşlanan sinagog onarıldı.

Onarımın ardından sinagog, 100. yılını kutlamaya hazırlandı ve bu vesile ile Beth-İsrail Sinagogu'nun ikinci katına daimi bir sergi kuruldu. Madam'ın yıllar boyunca görev yaptığı balkona, sinagogun geçmişine ait belgeler, objeler, kıyafetler dizildi. Yahudi ritüellerini anlatan yazılar yazıldı, asıldı. Camlı vitrinlerin arkasına İzmir geleneğine ait belgeler konuldu. Ve eski bir piyanonun üzerine bir çerçeve içinde bir kadının fotoğrafı*** konuldu.****

Üzerine bir not düşüldü: *Madam Marta Amati*.

* Gönül Atmacalı, 21 Şubat 2018 tarihli görüşme. ** Bu konser, "Keman&Piyano akşamı" olarak organize edildi. Davetiyede, kemandan Ayşe Ergen-Tunç Küyel, piyanoda Şeniz Duru adları verilmiş. *** Fotoğraf Yusuf Tuvi. **** Avram Abuaf, 21 Şubat 2018 tarihli görüşme.

Marta Amati o sinagogda sessiz bir simge olarak varlığını sürdürmeye devam ediyor.

Ve devam edecek.

*Baruh Dayan aEmet.**

* Birisinin ölümünü duyduklarında, Yahudilerin ölünün arkasından söyledikleri İbranice söz, dua. "Asıl Yargıç kutsaldır" anlamını taşımaktadır.

Rita Ender, Marta Amati'nin gömüldüğü
Paşaköprü Hristiyan Mezarlığı'nda

SZÍNHÁZ

A függöny mögött

Szombathely

UFA leleplezi önmagát

ével a közönséghe

... pazar öğleden sonra
... rö, Steiner Böske,
... zılmış.

- Schwenk-Amati Martha, geb. 18. 7. 1903 zu Veldes. Geigerin und Kapellenleiterin, tarnte sich bis 1937 in Deutschland mit Hilfe verschiedener Nachweise. — P./A.
- Schwenke Nelly, Helene, geb. 1872 in Wien, Geigerin und Musiklehrerin in Breslau. — A.
- Schwerfenz Adolf, geb. 9. 7. 1899 in Berlitz. Gefangslehrer, Opern- und Konzertsänger in Berlin-Neutempelhof. — A.
- Schwerfenz Jonny, geb. 1903 in Posen. Schlagzeuger in Berlin. — A.
- Schwiff Owel, Mischling, geb. 1891 in Polen. Konzertmeister in Berlin-Wilmersdorf, Augustastraße 36. — A.
- Scott Dorothea, Pianistin in Boston. — Semi-K.
- Sebastian Georg. Dirigent. — H 39.
- Seckles Bernhard, geb. 20. Juni 1872 zu Frankfurt a. M., gest. 1934 ebenda. Komponist, Musikschriftsteller, Pianist und Konservatoriumsdirektor in Frankfurt a. M., Böhmerstraße 10. Vater = Kaufmann Max S., Mutter = Anna Bischoff. Er nennt sich Bernhard Sekles. A. / SV. / Nat. B. / Enz. / E 3.
- Seeger Erwin, Mischling, geb. 1910 in Berlin-Mariendorf. Pianist in Berlin-Lankwitz, Viktoriastraße 39. — A.
- Seeger Käthe, Mischling, geb. 2. 10. 1901 in Berlin. Musiklehrerin in Hildesheim. — A.
- Seelig Werner, geb. 1908 in Brandenburg (Havel), Kapellmeister dortselbst. — A.
- Seelig, Dr., war Theaterreferent im pr. Kultus-Ministerium in Berlin. — E 3.
- Seeligmann Alice, geb. 1904 in Stuttgart. Musiklehrerin dortselbst. — A.
- Seeligmann Oskar, geb. 1895 zu Stuttgart. Konzertmeister in Berlin-Wilmersdorf, Wittelsbacherstraße 36. — A.
- Seeling Hans, geb. 1828 zu Prag, gest. 1862 zu Prag. Pianist und Komponist (u. a. Klaviermusik) in Prag. — ABC, I.
- Seewald Emil, Musikverlag in Teplitz-Schönau, Lange Gasse 30. Inhaber: Martha Seewald. — ABC, I.
- Seewald Martha, Inhaberin des Musikverlages Emil Seewald in Teplitz-Schönau, Lange Gasse 30. — ABC, I.
- Segall Herbert, geb. 1895 in Tilsit. Pianist dortselbst. — A.
- Segall Manfred, geb. 1904 zu Berlin. Theaterkapellmeister in Berlin, Freisingerstraße 5. — A.
- Seiden A. J., Musikverlag in Tarnow (Polen). Inhaber: Adolf Seiden. — ABC, I.

ORSZÁGOS MAGYAR KIR. ZENEAKADÉMIA.

336

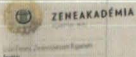
1915/16

Művészeti tanfolyam.
Hegyesi tanszak.
osztály.

Név: Schwenk Márta

Válts: 1915. júl. 15. Szülő helye, anyai neve: 19. sz. körzet
Születés év: 1895. Foglakozás: szepesi
Születés hely: Békés Lakás: Imre u. 11. sz.
Maga, anyja: Hegyes Nővédek lakása: 1.

FÓTANSZAK:	FELÉVI EREJESÍTŐ		ÉVI BIZONYÍTVÁNY		TANÁR
	EREDM. RÖVID.	ESZREVÉTELEK	EREDM. RÖVID.	ESZREVÉTELEK	
<u>Hegyesi</u>		<u>1. rangos</u>			<u>Huday Z.</u>
KÖTELEZŐ TANTARGYAK:		<u>1. rangos</u>			
Zeneelmélet					
Műv. logika					
Alkalmaz. zeneelmélet					
Magyar zeneelmélet					
Karcsok					
Egyetemes zeneelmélet					
Magyar zeneelmélet					
Zeneesztétika					
Olvas. nyelv					
Poetika					
Szavalkut.					
Hangszerelmélet					
Partitúra-olvasás					
Kamarczok					
Vonósnagys					
Látvány					
Ének-gyakorlat					
Síngyakorlat					
Zenei gyakorlat					
Fütyeggyűjtés					
Műveltség					
Paradigma					
Magyar irodalomelmélet					
Tánc					

Kísérleti engedély száma: KH-227/1/2018

Magiszterlet: 1915. júl. 15.
A tanácsban megbeszéltek: 1915. júl. 15. igazolt. igazolatlan.
A tanács határozata: 1915. júl. 15.
A tanácsmunka eredménye: 1915. júl. 15.
A tanácsmunka eredménye: 1915. júl. 15.

AZ EREDMÉNYEK FORRÁSA: Magiszterlet: 1915. júl. 15.
Eredmény: 1915. júl. 15. igazolt. igazolatlan.

Marta Schwenk'in 1915/16 akademik yılındaki Liszt Müzik Akademisi kaydı. (Liszt Müzik Akademisi arşivi)

ORSZÁGOS MAGYAR KIR. ZENEAKADEMIA.

1917. évi

Művészeti tanfolyam.
Hegevi tanszak.
I. osztály.

1916/17. évi

Név: *Schwenk Márta*

Változ

Születési év

Születési hely

Magyar ország

1902. máj. 14.

Békés

Harghona

Szülő (szülők) neve

Dr. Hol Antal

Foglalkozás

Író

Lakása

Széchenyi sétány 76.

Novemb. lakás

Széchenyi sétány 76.

FŐTANSZAK:

FELVÉLTÉRTÉK

ÉVI DÍJZONYITÁNY

TANÁR

KÖTELEZŐ TANTÁRGYAK:

Zongora

Műly hegedő

Alapvető zeneelmélet

Magyar zeneelmélet

Körök

Egyetemes zeneelmélet

Magyar zeneelmélet

Zeneesztétika

Olvas nyelvi

Portia

Szavak

Hazavetelés

Partitúra-olvasás

Kamarazene

Végzettség

Liturgia

Énekgyakorlat

Színházgyakorlat

Zenehatás gyakorlat

Füvésztudomány

Metódika

Pedagógia

Magyar irodalomtörténet

Tanár

ZENEAKADEMIA

Liszt Zeneakadémia Igazgatósága

Bécs

Kiadási engedély száma KH-227/4/2018

Magaslat:

A tanszakban megkezdett órák száma Igazolt igazolatlan.

A tanult testület tagja:

A tanfolyam kezdete időpontja és és és

A tanfolyamról szóló nyilatkozat és és és

ALAPTEVÉSEK FOKOZATA. Magaslat: és és és

Előzetes: és és és és és és és

Marta Schwenk'in 1916/17 akademik yılındaki Liszt Müzik Akademisi kaydı. (Liszt Müzik Akademisi arşivi)

A MŰVÉSZKÉPZŐ NÖVENDEKEI ÉS HANGVERSENYEIK

1911-12

Farkas Márta
Koncz János
Linz Márta
Torra Cecília
Zimmerer Mária

Műsor:

1912-13

Reuss Anna
Benkő Alice
Koncz János
Linz Márta
Torra Cecília

1913. április 14.

Csajkovszkij: Vm. ^o I.	Koncz J.
Brahms: Vm. I.	Torra C.
Saint-Saëns: Vm. I, II, III.	Reuss A.
Glazunov: Vm. (Első előadás)	Benkő A.
Lalo: Spanyol szimf. I, II, III.	Linz M.

1913-14

Burneth Helén
Linz Márta
Marjory S. Várol
Pollermann Aranka

1914. március 27.

Beethoven: Vm. I., II., III.	Linz M.
Sibelius: Vm. I., II., III.	Pollermann A.

1914-15

Bárdos Alice
Gróf Miklós
Kardáskó Gy. (kim.)
Pavovich János
Storczy Melitta (kim.)
Thomas Theaile

1915. február 22.

Bruch: Vm. (g-moll)	Bárdos A.
Vieuxtemps: Ballad. pol.	T. Theaile

1915. február 25.

Brahms: Vm. I.	Pavovich J.
Hubay: Csárdásjel. 13. sz.	Gróf M.

1915-16

Bárdos Alice
Fátyos István
Schwank Márta
Thomas Theaile

1916. május 12.

Beethoven: Vm. I.	} T. Theaile
Bach: Fr. VI. szonáta	
Saint-Saëns: Intr. Rondo capr.	
Bizet-Hubay: Carmen-fant.	
Beethoven: Vm. I.	} Bárdos A.
Wieniawski: Scherzo-Tarant.	
Bach: Siciliano és presto, I. szon.	
Hubay: Variációk	

• Vm. = versenymű

1916. március 17.

Brahms: Vm. I., II., III.	Bárdos A.
Beethoven: Vm. I., II., III.	Pártos I.
Csajkovszkij: Vm. I., II., III.	T. Thessie

1916-17

Blau Jend
Hermann Emilia (kim.)
Lukachich Erzsébet
Pártos István
br. Fuchner Sallárd
Rubinstein Erna
Schwenk Márta
Szántó Boris
Szemere Magda

1917. május 18.

Vieuxtemps: E-dúr vm. I.	Szántó B.
Bach: Prel. VI. szon.	
Hubay: Változatok	
Beethoven: Vm. I.	Blau J.
Bach: Sic. és presto, I. szon.	
Wienlawski: Souvenir de Moscou	Pártos I.
Viotti: XXII. Vm. I.	
Bach: Pr. Fuga. I. szon.	
Paganini: I. palpit	

1917-18

Beimel György (kim.)
Gróf Miklós
Hermann Emilia
Hornfeld Anna
Lóránd Edith
Lukachich Erzsébet
br. Fuchner Sallárd
Rubinstein Erna
Schwenk Márta
Szemere Magda

1918. május 13.

Beethoven: Vm. I.	Lukachich
Glazunov: Vm.	Rubinstein

1918. május 27.

Tartini: Örögrilla	Gróf M.
Mendelssohn: Vm.	Szemere M.
Joachim: Változatok	Schwenk M.
Händel: Lachetto	Hermann E.
Hubay: Valzer-paraf.	
Lalo: Spanyol sz. IV., V.	Lóránd E.

1918. május 29.

d. e. 10-1

Bach: Fuga, I. szon.	Gróf M.
Paganini: Vm. (D-dúr) I.	
Wienlawski: Souvenir de Moscou	
Bach: Chaconne	Hermann E.
Vieuxtemps: (D-dúr) Vm. I., II.	
Wienlawski: Scherzo-Tarant.	
Bach: Allegro, V. szon.	Lóránd E.
Bruch: Vm. (g-moll)	
Tor Aulin: Gav. és mazette	

du. 3-6

Bach: Adagio, I. szon.	Lukachich
Csajkovszkij: Vm. I.	
Wienlawski: Faust-ábránd	
Bach: Allegro. III. szon.	Rubinstein
Beethoven: Vm. I.	
Paganini: Camporella	

İzmir Konservatuvarı'nın kuruluş yıllarından, Hazar Alapınar arşivi.

Մատամ Ամաթի

Madam Amati

Տիկին Ամաթի

Madame Amati

Րիթա Էնտեր

Rita Ender

Կենսագրական

biography

Թրքերեն

Turkish

Մարտ 2019, Ստանպուլ

March 2019, Istanbul

M
A

Madam Marta Amati, 1462. Sokak'ta, tam İzmir Özel Saint-Joseph Fransız Lisesi'nin karşısındaki tahta cumbalı evde otururmuş. O sokakla özdeşleşenlerdenmiş. Komşuları ise Rinaldo, Simes, Penso, Sera, Papi, Toctan ve Bertuzzi aileleriymiş.

Sıcak yaz akşamüstlerinde evinin önündeki merdivenlerde oturup, basamaklarda keman çalarmış. Sokakta Marta'nın kemanından Sergey Rahmaninov'un besteleri duyulurmuş. O dar sokaktan geçerken müzikle duraklayan İzmirlilerden, onun yanına oturan ve bu sayede müzisyenleri, bestekârları öğrenenler olurmuş.

Yine yaz akşamları, Madam'ı ev toplantılarına davet ederlermiş. Gidermiş. Evlerin bahçesinde leylakların, hanımellerinin arasında konser verirmiş. Pazar günleri ise Beth-İsrail Sinagogu'na gider, düğünlerde keman çalarmış.

ISBN 9786052100387

